

۱
۱
۲۱۵
۱۸۱

الله الرحمن الرحيم
وَمِنْ يُوقَاتِ الْحِكْمَةَ فَعَدَا فِيهِ الْكِبَرُ

نقش و حضور خلیفہ

ہادی فنائی اشکوری

مجمع عالی حکمت اسلامی

سرشناسہ: فنانی اشکوری، ہادی، ۱۳۴۳۔

عنوان و پدیدآور: نقش و حضور خدا در جهان/ ہادی فنانی اشکوری: [بہ سفارش] مجمع عالی حکمت اسلامی.

مشخصات نشر: قم: انتشارات حکمت اسلامی، ۱۳۹۷

مشخصات ظاہری: ۳۱۴ص.- (انتشارات حکمت اسلامی: ۵. فلسفہ و کلام)

شابک: ۳۲۰۰۰۰ ریال: ۱ - ۲۴ - ۸۳۵۹ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فہرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامہ: ص. ۳۰۷ - ۳۱۳:

یادداشت: نمایہ

موضوع: خدا - اثبات

موضوع: خدا - اثبات جهان شناختی

موضوع: خداپاوری فرامذہبی

موضوع: خداشناسی - فلسفہ

موضوع: فیلسوفان - دیدگاہ درباره خداشناسی

موضوع: خدا (اسلام) - اثبات

شناسہ افزودہ: مجمع عالی حکمت اسلامی

ردہ بندی کنگرہ: ۱۳۹۷/۹۷/۱۰۳ BT

ردہ بندی دیویی: ۲۱۲/۱

شمارہ کتابشناسی ملی: ۵۴۶۱۲۱۷

کتاب
مستقیم

نقش و حضور خدا در جهان

نویسنده: ہادی فنانی اشکوری

نمایہ سازی: کتابخانہ تخصصی علوم عقلی

ناشر: انتشارات حکمت اسلامی

چاپ: چاپ و نشر لال کوثر

حروف نگاری و صفحہ آرای: انتشارات حکمت اسلامی

نوبت چاپ: اول

سال نشر: زمستان ۱۳۹۷

تیراژ: ۱۰۰۰

قیمت: ۳۲۰۰۰۰ ریال

کلیہ حقوق طبع محفوظ است

آدرس: قم، خیابان ۱۹ دی، کوچہ ۱۰، فرعی اول سمت چپ، مجمع عالی حکمت اسلامی

تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۵۷۶۱۰ - نمابر: ۳۷۷۲۱۰۰۴

www.hekmateislami.com

info@hekmateislami.com

nashr@hekmateislami.com

۱۱	سخن ناشر
۱۳	مقدمه
۱۷	طرح مسأله
۱۷	نگاه نخست
۱۸	نگاه دوم

بخش اول: نگرش ماشینی به جهان

۲۱	فصل اول: کلیات
۲۳	کلام آغازین
۲۴	از طبیعت‌شناسی تا نفی خدا و علت غایی
۲۶	تحلیل نگرش ماشینی
۲۷	روش‌شناسی پژوهش حاضر
۲۸	فصل دوم: ریشه‌ها و نشانه‌های نگرش ماشینی و مکانیکی
۲۹	طبیعت‌گرایی
۳۰	تالس ملطی
۳۲	طبیعت‌گرایی و فلسفه مادی
۳۴	وجه اشتراک نگرش ماشینی، طبیعت‌گرایی و ماده‌گرایی
۳۵	تأثیر طبیعت‌گرایی بر دانش پزشکی
۳۷	فصل سوم: چیستی نگرش ماشینی و مکانیکی
۳۷	معنای اصطلاحی نگرش مکانیکی و ماشینی

۳۹	جهان‌نگری ماشین‌انگارانه
۴۱	انسان‌شناسی ماشین‌انگارانه
۴۳	فصل چهارم: عوامل پیدایی نگرش مکانیکی و ماشینی
۴۳	تأثیر طبیعت‌گرایی یونان باستان
۴۴	عقل‌گرایی، تجربه‌گرایی و علم‌گرایی
۴۶	فقر متافیزیک در غرب
۴۸	فقر علوم تجربی در جهان اسلام
۵۱	اندیشه یهودی پیرامون خدا پس از آفرینش جهان
۵۵	فصل پنجم: نقش و حضور خدا در جهان از دیدگاه دکارت
۵۵	نگرش ماشینی میراث عصر جدید
۵۶	دکارت آغازگر نگرش ماشینی
۶۰	خدا علت خلق و حفظ ماده
۶۲	نگاه ماشینی دکارت به حیوانات
۶۳	تأثیر نگرش ماشینی در فلسفه دکارت
۶۶	فصل ششم: گذری بر اندیشه داروین
۶۶	تکامل انواع و ماشینی شدن انسان
۶۸	تأثیر اندیشه تکامل بر انسان‌شناسی
۷۲	فصل هفتم: نقش و حضور خداوند در جهان از دیدگاه گالیله
۷۷	فصل هشتم: نقش و حضور خدا در جهان از دیدگاه نیوتن
۷۸	عقاید دینی نیوتن
۸۰	ارتباط خدا با جهان از نگاه نیوتن
۸۲	خدا و نظم جهان از نگاه نیوتن
۸۵	جهان‌نگری نیوتن
۸۷	خدای رخنه پوش
۸۹	لاپلاس و مکانیک سماوی
۹۰	گفتگوی لاپلاس با ناپلئون
۹۱	مواجهه‌ای انتقادی نسبت به خدای رخنه‌پوش
۹۴	خدای بی‌تأثیر!
۹۵	اندیشه‌های پسانیوتنی
۹۶	نادیده گرفتن نگرش الهی نیوتن به عالم

۹۷	دنیست‌ها
۹۹	فصل نهم: نقش و حضور خدا در جهان از دیدگاه رابرت بویل
۱۰۰	خلقِ مدام
۱۰۱	ارتباط خدا با جهان از نگاه بویل
۱۰۲	تعریف طبیعت
۱۰۲	روش‌شناسی بویل در تبیین جهان
۱۰۳	جهان‌شناسی بویل
۱۰۴	بویل و ابهام در کیفیت فاعلیت خداوند
۱۰۵	اضطراب و تشویش فکری در اندیشه بویل
۱۰۶	جایگاه انسان در اندیشه بویل
۱۰۷	معجزه تنها کار و دخالت خدا در زمین
۱۱۱	فصل دهم: پیامدهای نگرش ماشینی به جهان
۱۱۱	مرگ خدا
۱۱۲	الف. از خودبیگانگی
۱۱۳	ب. نفی آزادی
۱۱۶	دوردست بودن خدا
۱۱۸	تعارض علم و دین
۱۱۹	سکولاریسم و نفی شریعت و حیانی
۱۲۲	نفی آخرت گرایی، جاودانگی و فرجام‌گرایی
۱۲۵	تزلزل ارزش‌های اخلاقی
۱۲۵	بحران معنای زندگی
۱۲۶	بی‌معنایی دعا و نیایش با خداوند
۱۲۷	قدسیت‌زدایی از جلوه‌های خدا در جهان
۱۲۸	کمی‌شدن طبیعت‌شناسی و گسترش آن در همه علوم
۱۳۱	فصل یازدهم: نقد نگرش ماشین‌انگارانه به جهان
۱۳۱	دیدگاه خدا محوری مالبرانش در نقد نگرش ماشینی
۱۳۳	ناسازگاری نگرش ماشینی با خلق مداوم و مستمر جهان
۱۳۶	انکار غیرمنطقی علت فاعلی و علت غایی در نگرش ماشینی
۱۳۸	تشویش و اضطراب فکری در نگرش ماشین‌انگارانه
۱۳۹	ناسازگاری نگرش ماشینی با ساحت غیر مادی انسان

۱۴۱	بخش دوم: نگرش فلسفی به نقش و حضور خداوند در جهان
۱۴۳	مقدمه
۱۴۵	فصل اول: نگرش فلسفی و عقلانی به جهان در فلسفه باستان
۱۴۶	ارتباط ماوراء طبیعت با جهان از نظر افلاطون
۱۴۷	ارتباط ماوراء طبیعت با طبیعت از نظر ارسطو
۱۵۱	خدا در نظر ارسطو
۱۵۲	نقش و حضور خدا در جهان از نظر ارسطو
۱۵۲	۱. فاعلیت خدا در عالم ماورای طبیعت
۱۵۲	۲. فاعلیت خدا در عالم طبیعت
۱۵۵	نقش و حضور خدا در جهان از طریق علت غایی
۱۵۷	برهان علیت ارسطو
۱۵۸	برهان محرک اول ارسطو
۱۵۹	تقریر آکویناس از برهان حرکت ارسطو
۱۵۹	تقریر آکویناس از برهان علیت
۱۶۰	کیفیت آفرینش جهان در دستگاه فلسفی ارسطو
۱۶۱	خدا یا علت ایجاد و فاعلی
۱۶۲	اوصاف خدای ارسطو
۱۶۵	فصل دوم: نقش و حضور خدا در جهان از دیدگاه فیلسوفان مسلمان
۱۶۵	یعقوب بن اسحق کندی
۱۶۶	نقش و حضور خدا در جهان از دیدگاه ابونصر محمد فارابی
۱۶۸	تبیین فارابی از نقش و حضور خداوند در جهان
۱۷۰	نقش و حضور خدا در جهان از دیدگاه ابن سینا
۱۷۰	طبیعت‌شناسی در حکمت سینوی
۱۷۳	علم ظاهری و حقیقی
۱۷۴	الف. آفرینش بر مبنای عشق
۱۷۸	ب. نقش و حضور خدا در جهان از طریق سلسله علل طولی
۱۸۴	ج. نقش و حضور خدا در جهان از راه افاضه هستی
۱۸۵	د. نقش و حضور خدا در جهان از راه ایجاد و ابقاء
۱۸۷	نقد ابن سینا
۱۹۰	نقش و حضور خدا در جهان از دیدگاه شیخ اشراق

۱۹۳	قاعده امکان اشرف
۱۹۴	کیفیت آفرینش در حکمت اشراقی
۱۹۷	نقش و حضور خدا در جهان از دیدگاه صدرالمتهلین
۲۰۲	نسبت قاعده الواحد با توحید افعالی
۲۰۴	نقش و حضور خدا در جهان از راه وجود منبسط و نفس رحمانی
۲۰۶	نفس الرحمن در قرآن
۲۱۰	جایگاه وجود منبسط در نظام هستی‌شناسانه صدرالمتهلین
۲۱۸	وجود منبسط و قاعده الواحد
۲۱۹	نقش و حضور خدا در جهان به عنوان علت ایجاد و بقاء
۲۲۰	امکان فقری
۲۲۴	دیدگاه سخیف و تمثیل باطل
۲۲۵	تمثیل صحیح ارتباط خدا با عالم
۲۲۵	۱. تمثیل فعل الهی به صورت‌های نفسانی
۲۲۶	۲. تمثیل فاعلیت خداوند به سخن گوینده
۲۲۶	۳. تمثیل فعل الهی به اشعه نور خورشید
۲۲۸	الف) امکان ماهوی
۲۲۸	ب) امکان فقری
۲۲۹	ج) تلازم علت و معلول
۲۲۹	د) ارتباط رابط و مستقل
۲۲۹	ه) هویت تعلقی
۲۳۰	و) فضل و فیض مداوم
۲۳۳	۴. ارتباط مداوم خداوند با جهان بر اساس حرکت جوهری
۲۳۵	پیامدهای حرکت جوهری
۲۳۷	ارتباط جهان طبیعت با فرا سوی طبیعت
۲۳۹	تأمل در حرکت جوهری

بخش سوم: نگرش و حیانی به نقش و حضور خداوند در جهان

۲۴۳	مقدمه
۲۴۵	نقش آفرینی خداوند در جهان از راه خالقیت
۲۴۷	برخی آیات قرآن پیرامون خالقیت خداوند

۲۴۷	الف. آفرینش زمین
۲۴۸	ب. پدیده‌های جوّی
۲۴۹	ج. فلاح و زراعت
۲۵۱	خالقیت و ربوبیت در دعای عرفه
۲۵۴	تبیین نقش ربوبی خداوند در جهان
۲۵۵	تفکیک‌ناپذیری خالقیت و ربوبیت
۲۵۷	تبیین گستره خالقیت و ربوبیت الهی
۲۵۸	نقش خدا در آفرینش افعال مخلوقات
۲۵۹	توحید ابراهیمی
۲۶۰	تفسیر ربوبیت الهی در جنگ بدر
۲۶۵	نگاه توحیدی امام خمینی ره
۲۶۸	اشاعره
۲۶۹	معتزله
۲۶۹	سنجه اعتزال و اشعریّت
۲۷۱	ایضاح معنایی امر بین الامرین
۲۷۱	نقش و حضور رزّاقی خدا در جهان
۲۷۵	نقش و حضور قیومی خداوند در جهان
۲۷۷	نقش و حضور عالمانه خدا در جهان
۲۷۹	پیامدهای تربیتی و اخلاقی باورمندی به نقش و حضور خداوند در جهان
۲۸۰	نظارت الهی بر کار بندگان

نمایه‌ها

۲۸۳	مقدمه نمایه
۲۸۵	نمایه آیات
۲۸۷	روایات
۲۹۳	اعلام
۲۹۵	موضوعی
۳۰۱	

کتابنامه

۳۰۷	
-----	--

مجموعه عظیم تراث حکمت و حکمای اسلامی، از ظرفیت بسیار مناسب و کم نظیری برخوردار است که در صورت شناسایی، احیا و تنقیح، جلوه‌های خاص و نابی از علوم را در انظار علاقه‌مندان و مشتاقان علم و دانش قرار می‌دهد که عطش علمی را با علم و معرفت زلال، سیراب می‌کند.

انتشارات حکمت اسلامی وابسته به مجمع عالی حکمت اسلامی که از اواخر سال ۱۳۹۲ فعالیت خود را آغاز کرد، یکی از اولویت‌های جدی و اساسی خود را احیای تراث حکمی اسلامی و تنقیح متون اصیل فلسفه، کلام و عرفان اسلامی، منطق و معرفت‌شناسی و همچنین مباحث مرتبط با فلسفه‌های جدید (مضاف) قرار داده است که به لطف خدای متعال تاکنون توفیقاتی در راستای دستیابی به این اهداف به‌دست آمده است. اثر پیش‌رو، با عنوان **نقش و حضور خدا در جهان** به قلم حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر هادی فنایی اشکوری که پس از تأیید و تصویب شورای کتاب مجمع عالی حکمت اسلامی، از سوی انتشارات حکمت اسلامی آماده و به زیور طبع آراسته شد.

ضمن ارج نهادن به تلاش و فعالیت‌های علمی اساتید و نخبگان جامعه اسلامی، لازم می‌دانم از نویسنده محترم، اعضای شورای کتاب مجمع عالی حکمت اسلامی حجج اسلام والمسلمین آقایان حمید پارسانیا، عزالدین رضانژاد، حسن رمضانی، علی عباسی، نجف لک‌زایی، محمد فنایی اشکوری و حسن معلمی و نیز از دوستان و همکاران اجرایی آقایان محمدمنتظر جعفری اطهر، محمود حسن‌زاده، حسین وکیلی، مرتضی محمدی استانی، محمود سوری، حسن محسنی و عباس پریمی که نسبت به امور انتشارات، نمایه‌سازی، ویرایش، صفحه‌آرایی، نشر و بازاریابی کتاب حاضر همکاری و ایفای نقش نمودند، تقدیر و تشکر داشته باشم.

امید است با الطاف خدای متعال و توجهات خاصه اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام و به‌ویژه عنایات حضرت ولی عصر علیه‌السلام انتشارات حکمت اسلامی بتواند با احیای تراث عظیم حکمت و حکمای اسلامی و نشر آثار علمی فاخر و ارزشمند در راستای گسترش حکمت اسلامی برخاسته از مبانی اسلامی، در جهت تقویت مبانی دینی و اعتقادی گام بردارد. بسیار مفتخر خواهیم بود تا از دیدگاه‌های اساتید و علاقمندان به حوزه حکمت اسلامی نیز بهره‌مند شویم. ان‌شاءالله.

محمدباقر خراسانی
مدیر مسئول

«ذلکم الله ربکم خالق کل شیء لا اله الا هو فائی توفکون»^۱ این خدا است، پروردگار شما که آفریننده همه چیز است. هیچ معبودی جز او نیست، پس چگونه (از راه حق) روی گردان می‌شوید؟

حمد بی حد را سزد ذاتی که بی‌همتاستی واحد یکتاستی هم خالق اشیاستی
منقطع گردد اگر فیضش دمی از کائنات هستی از ذرات عالم در زمان برخاستی
نسبت واجب به موجودات چون شمس است و ضوء نی به مانند بسنا و نسبت بناستی^۲

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های فیلسوفان خدا باور از گذشته دور تا کنون نقش و حضور خدا در جهان و کیفیت آفرینش است. پرسش اساسی آنها این بود که آیا آفرینش جهان یک بار برای همیشه انجام گرفته است یا به شکل مستمر صورت می‌گیرد؟ اگر خداوند جهان را آفرید و تمام تدبیرش را یک‌باره در آن به کار

۱. غافر (۴۰)، ۶۲.

۲. قآنی، دیوان، قصیده ۳۲۴.

گرفت، اکنون پس از آفرینش به چه کاری مشغول است؟ برخی در پاسخ به این پرسش معتقدند که خداوند جهان را آفرید و ساختار آن را به گونه‌ای تنظیم کرد که پس از آفرینش، دیگر نیازی به نقش آفرینی ندارد. خداوند پس از آفرینش این جهان، به معمار بازنشسته‌ای می‌ماند که دیگر کاری در این جهان ندارد تا به آن مشغول شود. کسانی نیز معتقد بودند گرچه کار آفرینش جهان تمام شده ولی رخنه‌هایی در سیارات مشاهده می‌شود که خداوند به تعمیر آنها مشغول است. عده‌ای نیز گفته‌اند، خداوند فقط علت نخستین عالم است؛ او پس از خلق این جهان، تمام کارهایش را به علل و اسباب سپرده است و خود دخالت مستقیمی در کار و تدبیر جهان ندارد. از این‌رو، خداوند در آغاز خلقت و دور از دسترس مخلوقاتش قرار دارد. فیلسوفان مسلمان با تکیه بر دقت‌های عقلانی و آموزه‌های وحیانی، آفرینش الهی را حقیقتی مستمر و مداوم می‌دانند و خلق جهان را به شکل دفعی و یک بار برای همیشه، حاصل سطحی‌نگری تلقی می‌کنند. تنها انگاره صحیح نزد آنان در مورد آفرینش جهان، آفرینش مستمر، خلق مداوم و دوام فیض است. در این اثر، نقش‌آفرینی خداوند از منظر عقلانی، ماشینی و سرانجام وحیانی بررسی شده و پیامدهای حاصل از نگرش ماشینی نیز در بوته نقد قرار گرفته است. روشن است که تبیین دقیق این بحث - به‌ویژه از منظر ماشینی - نیازمند شناخت علمی نظیر فیزیک، نجوم، زیست‌شناسی و... است. وقوف به زوایای پیدا و پنهان این علوم از عهده یک شخص خارج بوده و محتاج همکاری گروهی از متخصصان این رشته‌های علمی است.

برای رسیدن به زوایای پیدا و پنهان این مباحث، لازم است پژوهشی گسترده و عالمانه صورت گیرد. امیدوارم این تلاش ناچیز گامی باشد در گشودن افق‌های جدید در مسیر شناخت عمیق‌تر نقش و حضور خداوند در جهان و رهایی بشر از رنج بی‌حضور خدا در زندگی.

ای جلوه جمال تو برتر ز هر ثنا
عجز از ثنای ذاتِ تو بهتر ز هر ثنا
چشم شهود نیست و گر هست، بیندت
چون آفتاب در دل هر ذره مبتلاست^۱

علیه توکلت و الیه انیب

هادی فنایی

قزوین / دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)